

Válság és nevelésügy

Széljegyzetek egy könyvhöz

Hazánk legjobb értelmiségi elméit kérte szóra *Heltai Péter* és *Hankiss Elemér* (akiknek már neve húzónév, védjegy), hogy mind a kiválasztásban, mind a kérdésfeltevésben fontos információkat gyűjtsenek, s juttassák el az olvasó-kig. B-től Z-ig, Babarczytól Zdeborsky Györgyig. Fényes lista, rövid bemutatkozásuk, fényképük az írások végén. (Köztük kevesen tanári identitásukat is vállalják: Elek István, hogy nevelőtanár volt, pedagógiai lapnál volt kezdő újságíró; Kocsi Ilona iskolatörténet-író, Dessewffy Tibor, a szociológus, Pataki Ági gyerekérdekű alapítvány kurátora; Fűzfa Balázs az egyetlen, akit a mi mai szakmánk is mint céhen belülit számon tart – habár ebben az írásban ilyen identitását nem gyakorolta.) Közgazdászok, szociológusok s médiaszakemberek alkotják a listát.

Tudom az ilyen körkérdéses kötet szerzői kiválasztásának minden csapdáját, nehéz számon kérni a reprezentativitást, hol ez mondta le, hol az késett a kézirattal... Becsületükre legyen mondva a szerkesztőknek, hogy egy kötetbe rendezték olyan értelmiségiek megnyilatkozásait, akik amúgy nincsenek beszélőviszonyban (hát ami azt illeti, a dialóguskészség ezúttal sem makulátlan több szerző esetében). Tehát nem kezdem egy alternatív lista összeállításával. Bár azért a pszichológiát képviselő Pléh Csaba mellett bizonyára Hunyady György is tudott volna fontosat mondani, a társadalomtudósok közül az azóta elhunyt Gábor Kálmán vagy akár egy kis „kései” Gazsó. Ferge Zsuzsáról nem is beszélve! A filozófusok közül talán Heller Ágnes hiányzik, Kis János akár, hogy TGM-ről ne beszéljünk. Történész alig van. Berend T. Ivánnak, Romsics Ignácnak biztosan lett volna figyelmet érdemlő mondanivalója ebből a nézőpontból. A „szekptikus optimista” agykutatót, Ádám György professzort is szívesen olvastam volna. A médiajelesek világából valamely okos klubrádióst csak-csak hiányolnék mégis. Vagy egy Bächer Ivánt, Révész Sándort a Népszabadság köréből. No meg

Hankiss Elemér –
Heltai Péter:
Münchhausen báró
kerestetik. Mit kezdjünk
a nagy magyar válsággal?

Médiavilág Kiadó, 2009
(Új Reformkor sorozat)

művelődéskutatót, művelődésteoretikust, „kulturális mediátort” – ahogy újabban nevezik őket. Nem Vitányi lett volna az egyetlen, aki képviselői igazolvánnyal a zsebében írt volna választ.

Elfogult vagyok ezen túlmenően: szakmám, a neveléstudomány, szélesebb értelemben a pedagógia indokolatlanul alulreprezentált.

Kritikám origója ez az alaphelyzet. Azt keresem, hogy a világválság, a magyar válság elemzése során szánnak-e a jeles szerzők valami felelősséget a nevelésnek, a nevelőknek.

A hol igényes, hol zsrnaliszta válaszadásban ez a diszciplína jóformán már meg sem jelenik. Van érthetően főként közgazdaságtan, hol igényes, hol zsrnaliszta. Van teológia, olykor már-már ezoterika is. Van apokaliptikus jóslat, van meglehetősen – mondanám a kötethez mérten – méltatlan „ördögűzés” (amolyan „monnyonlezés” is). Több önjelölt Savonarola!

Ezúttal nem ez a fő bajom. A pedagógia, a gyermekkorról, ifjúkorról mint a válság legfontosabb (hogy azt ne mondjam, az idén húszéves New York-i, a Gyermek jogairól szóló egyezmény szellemében és betűjében: a „gyermek mindenekfelett való érdeke”) nézőpontja jegyében fogant gondolkodásmód jóformán meg sem jelenik. Semmiképpen nem releváns arányainak megfelelően!

Igaz, voltak a legújabb kori európai történelemben olyan korok, amikor az uralkodó ideológiák valóban, már-már felelőtlenül kijátszották a „jövő nemzedéknek ígért új világ” kártyát.

– *Fiatalok, tiétek a jövő!* (Eddig azt hittük, hogy a mienk) – fogalmazott kesernyésen a jeles humorista, nem oktanul és nem jogtalanul sarkítva ezen ideológiai panel veszélyeit. De hogy a gondolkodásban, kríziselmélkedésben jóformán meg sem jelenik az, hogy mit is jelent egy társadalom számára immár több generációnak felnőni a válságkommunikáció jegyében? Nos, erről alig esik szó.

Eddig csak azon a helyzeten rágódott a népszerű szociológia, hogy vannak immár többgenerációs, jelen nélküli családok, háztartások, ahol már a nagypapa sem kel fel reggelente évek óta, sem az apuka, hogy anyjuk csomagolta zsírosdeszkával „dolgozóba” menjen, s hogy ebben a helyzetben milyen nehéz iskolás gyerekként ébredni – a helyzet közhelyévé vált mindkét póluson a roma etnikum szocializációs problémái leírásának.

De vajon mit jelent beleélni a kríziskommunikációba, amikor a kilátástalanság, a jövővesztés ég be imprintingként a gyermeki idegrendszerbe?

Mi az érvényessége az orosz–ukrán–szovjet Anton Makarenko emlékezetes mondatának? „Az ember nem tud élni anélkül, hogy ne legyen kilátása valami öröme... Pedagógiai eljárásaink legfontosabbika a holnapi nap öröme...” (A gondolat talán profán – kevésbé „gorkiji” – változatban népszerűbb manapság, ti. a maslowi szükségletpiramis diskurzusában.) Ezt a szálát jóformán egyedül Vized E. Szilveszter vette fel kritikájában: „A magyar fiatalok tudatából hiányzik a jövőkép.”

De térjünk vissza a holnapi nap öröme nélküli, nemzedékeken át („lifelong” – hogy parafrazeáljak egy ezredfordulós szlogent) tartó létállapothoz! A holnapi nap öröme?

De hiszen „szebb jövőt” köszöntéssel köszönnek a fogyatékos történelmi emlékezetű ismeretű ifjú feketeruhások – mondhatnánk. S gyarapodásukban mégiscsak fellelhetjük a „nagyelbeszélés-hiány” kontrasztpoztmodern jelenségvilágát. Azt is tudjuk, hogy a megannyi kis elbeszélés jövőkép-nélküliségére adott, racionalizáló választ kereső magatartások mennyire veszélyesek – a nacionalizmus 21. századi rekonstrukciós kísérleteit (nem csak e veszedelmesen rontott formájában) nem tarthatjuk releváns válasznak, mert pedagógiai értelemben a krízis-jelenségvilághoz sorolhatók –, melyek vagy elvakult hitté válnak (Illyéssel szólva „jogot sértővé” tesznek), vagy cinikus kiégést okoznak. A kettő ugyanoda vezet.

Egyszóval: lenne mit pedagógiailag is végiggondolni a válságproblematikán. Fontos diskurzus lenne ez!

Ehelyett marad a *filológusi számvetés*: vegyük sorra a megnyilatkozó, tiszteletre méltó szerzőket.

83 főből 21 említ egyáltalán oktatással-neveléssel összefüggő fogalmakat (Csányi Vilmos kizárólagos felsőoktatás-kritikáját nem számítva). Az aránnyal mindenképpen elégedetlen vagyok. A kvalitatív elemzések nyomán a hiányérzet csak nőhet.

Csak az obligát „legjobb befektetés” (szinte szó szerint) jelenik meg, lényegében minden tartalmi értelmezés nélkül Bilibók Botond, Csath Magdolna, Kovács Árpád, Lánczi András, Palánkai Tibor, Víz E. Szilveszter írásában.

Sommás „rendbe kell tenni”, „ránca szedni” (ti. az a baja, hogy el van rontva)¹ imperatívuszokat fogalmaz Finta József, Krecz Tibor, Pálincás József; Jankovics Marcell egyenesen „leépültnek” minősíti az oktatási rendszert.

Konkrét kritikát gyakorolnak a következők. Hegyi Gyula szerint az ún. szabad iskola-választás, az egységes közoktatás szétzilálása volt a baj. Kovács Árpád a szakképzés elmaradását, széles rétegek minimális munkakultúrájának a hiányát említi mint lehetséges beavatkozási pontot. Orbán Krisztián a funkcionális analfabetizmus meredek növekedését jelöli meg válságidéző bajként.

Versenyképessé kell tenni az iskolát Bilibók Botond, Pálincás József szerint.

Betlen János – egyébként is az önmagával való szembenézés, új gondolkodásmódok keresése terén is példamutató írásában – az oktatás jövőképesse tételét hangsúlyozza.

Komplex iskolafejlesztési koncepciót fogalmaz fenntartói kérdésektől tartalmi feladatokig Pálincás József: „Az iskolarendszer problémáinak rangsorolásában kellene széles körű megegyezés... Az iskola ma pályázati kényszerben vergődő gazdasági intézmény, és ez már szemléletmódját is veszélyezteti. Az iskolai nevelés ma nem készít fel a világban való fölényes eligazodásra. Az iskolai oktatásban a hangsúlyt a nevelésre, a gondolkodásra való tanításra kell helyezni.”

¹ Más megfogalmazásban: „meg kell újítani” – az egykori oktatási miniszter ugyanazt a szófordulatot használja (vagyis hogy – Báthory szavával élve – az ún. maratoni reformhoz képest van szükség fordulatra), mint a Gyurcsány miniszterelnök által felkért Kerekasztal szerzői... – ez utóbbi fonákra a Mihály Ottó 70. születésnapján rendezett jubileumi konferencián tartott előadásomban már felhívtam a figyelmet 2009 májusában.

Grossmann Péter szakszerű, racionális, a kötetben kiemelkedő terjedelmű fejtegetéseiben az iskolafejlesztés jelenlegi tendenciáit igenlően hivatkozik a Nemzeti alaptantervre, a kulcskompetenciákra, a gazdálkodási kompetenciák fejlesztésének helyi tantervekben való megjelenítésének fokozására.

Túl az iskolán: erkölcsi válság van – erre figyelmeztetnek a következő szerzők. Csák János (felértékelődik szavaiban a család), Jankovics Marcell indulatos szavai szerint: „Gyerekek gyilkolnak (hány Bőjte Csabára lenne szükség?). Vissza kell adni a családnak, az anyaság erkölcsi és anyagi megbecsülését.” Pálinkás József erkölcsöt, hagyományt, kultúrát kíván elfogadtatni közösségi szabályrendszerként a gyermekekben, Csath Magda szerint „az emberek magánéletükben fektessenek nagyobb hangsúlyt a tartós értékekre: családra, gyerekekre, barátokra, kisközösségre.”² Családtámogatást sürget Pálinkás József is.

Más megközelítésben fogalmaz adatok alapján Kozák Ákos: masszív frusztráció és befelé fordultság a válságtünet. (A tanulás céljából történő migrációs szándékok kicsinységéről szóló adatokra hivatkozik.)

Kozák Ákos szavaiból az tűnik ki, hogy mégiscsak valamilyen – egyébként hagyományosan nevelésnek nevezett – fejlesztő-befolyásoló rendszert, technológiát hiányol: „nem hiszek a társadalom pozitív irányú mentális önfejlődésében (itt ma Magyarországon)”.

Sajátos módon igazolja pedagógiai – személyiségfejlesztő – intervenciók szükségét és lehetőségét Pléh Csaba: „Az új dzsenti hamis virtualitása helyett a valóban versengő... teljesítményorientált váltásra van szükség, rámutattak (...) a teljesítményelvet tréningek alapjává tévő pszichológusok, hogy lehet tenni a passzivitás és a mindent mástól várás ellen.” Programjában van némi konzervatív íz: „A pszichológusok közhelye a polgári embereszmény késleltetett jutalmazási mintája: a polgári gyermeknevelés és az iskolán kívüli külső polgári világ is arra nevel, hogy képesek legyünk késleltetni a tévénézést, a cukorkát, a fiúzást vagy a csajozást, s mindezt a hosszú távú siker érdekében.” Ez egybecseng Pálinkás akadémikus neveléseméleti alapelvével. „Nem ébreszthetünk hamis illúziókat a fiatalokban azzal, hogy azt mondjuk nekik, hogy erőfeszítés nélkül is elérhetők eredmények.” Kovács Gábor szerint tanítsuk meg az alázatot a gyermekeinknek is.

Mindezzel átellenben modernista-szabadelvű nevelési értékeket hangsúlyoz Várdy Zoltán: az iskolában már egészen gyerekkortól a kritikus gondolkodás tanítása legyen a minta.

Összefoglalásul megismétlem: lenne mit pedagógiailag is végiggondolni a válságproblematikán. Fontos diskurzus lenne ez!

Trencsényi László

² Mintha a konzervatív oldalról szólók az erkölcs s így az expressis verbis nevelés vonatkozásában karakteresebbek, aktívabbak lennének.